

Men doet wat men doet

Over Psychiatrie en Alledaags Geweld

L. DE KOCK

1. Intro: Kafka's Klacht

“Lieve vader, je hebt me onlangs een keer gevraagd, waarom ik beweerd dat ik bang voor je ben.” Het is de wat schoorvoetende aanhef van Kafka's *Brief aan Vader* [Brief an den Vater]. Wat volgt neemt de vorm aan van een afrekening, een vertwijfeld meanderen tussen verwijt en verzoening, een poging tot ontvoogding. Kafka legt rekenschap af van zijn angst en mensenschuwheid, zijn stotteren, het feit dat hij ongehuwd is gebleven, zijn zelfverklaard ‘vluchten’ in het schrijverschap. Tussen de regels leest men een niet mis te verstaan *je hebt mij geweld aangedaan*.

De vraag naar de angst blijkt uiteindelijk niet meer dan een aanleiding voor het centrale thema van de brief: *waarom ik ben wie ik ben, en waarom dat (niet) jouw schuld is*. Brief aan Vader leest als een mythe, een scheppingsverhaal; als zoektocht naar een oorsprong, of in Kafka's geval, naar een ultieme gewelddaad waaruit hij werd geboren als zonderling, eenzaam, angstig mens. Hoewel hij de anekdotes aaneenrijgt blijkt het ultieme geweld afgrondelijk. “Het is ook waar dat je mij niet of nauwelijks werkelijk hebt geslagen” (p. 35). Zijn vaders blik, loutere lichamelijke, zijn ‘raadselachtige onaantastbaarheid’ (p. 26), de intonatie waarmee hij sprak, de macht die hij had zonder ze te gebruiken, ze waren genoeg geweest. “Dat jij mij [...] met scheldwoorden hebt uitgescholden, kan ik me niet herinneren” (p. 26), maar toch had Kafka geleden onder het spreken.

Kafka durfde het schrijven uiteindelijk niet over te maken aan zijn vader, en de brief bleef tot na zijn dood ongelezen. We kunnen ons enkel Hermann Kafka's ontsteltenis voorstellen wanneer hij zijn eenvoudige vraag beantwoord zag met zoveel verbolgenheid. Te zeggen dat zijn zoon hem doorheen een slordige honderd bladzijden verantwoordelijk stelde voor alles wat hij (niet) was, is nauwelijks overdreven. Verantwoordelijk, “maar zonder schuld” (p. 8). Enkel daarvoor onderbreekt Kafka op gezette tijden zijn bitsig lamento: om zijn vader onschuldig te verklaren. “Ik geloof dat jij volmaakt onschuldig bent aan onze vervreemding. Maar even volmaakt onschuldig ben ik ook” (p. 7).

Aan de einders van Kafka's brief, voorbij het feitelijk relaas, speelt een catastrofale geworpenheid op grond waarvan gratie moet worden verleend. De lezer krijgt op geregelde tijdstippen de indruk dat Kafka's vader slechts aansprakelijk wordt gesteld voor het feit dat hij het vader-zijn waartoe hij was veroordeeld belichaamde. “Je hebt me beïnvloed zoals je me nu eenmaal moest beïnvloeden” (p. 11): het geweld was niet per definitie geschoeid op maligne intenties, maar daarentegen ingebed in de deugdzaamheid. “Je [...] hield je aan de [...] manier waarop in joodse middenstandskringen met een zoon werd omgegaan” (p. 66).

Doorheen Kafka's vader sprak zich iets uit wat hen beide te buiten ging, een generische ander, ‘de goede vader’. Het vertroebelt de schuldvraag en maakt dat Kafka in zijn poging de waarheid te spreken bezwaard is door scrupule. Dat wat hem had beschadigd bleek uiteindelijk tergend schimmig en ijl als ether. Het neemt de vorm aan van een schuldeloze schuld: *je hebt me beïnvloed zoals je me nu eenmaal moest beïnvloeden*. Het ultiem gewelddadige bleek zich al die tijd op te houden in het weefsel van het alledaagse, het banale, de

normaliteit, de goede bedoelingen. De feitelijke grond ervan is obscuur, en Kafka anticipeert dan ook op het verwijt van zijn vader: dat de brief onoprecht is en in strijd met de werkelijkheid. Toch, zo sluit hij af, “is naar mijn mening iets bereikt dat in de buurt van de waarheid komt” (p. 95).

Kafka's brief gaf aanleiding tot een oneindige stroom aan interpretaties en analyses, maar wat ons hier interesseert is wat het document kan vertellen over de manier waarop geweld ingeschreven is in de ingeslapen cadans van het alledaagse. Een cadans die zich moeiteloos voortplant zolang een geïnterioriseerde publieke ruimte de maat aangeeft voor de meest intieme verhoudingen. Het gaat om het geweld dat uitging van Kafka's vader in zoverre hij optrad als vertegenwoordiger van *de normale* opvoedkundige correctheid, van een gedeeld vertoog, een abstracte ander. Of van wat Heidegger benoemde als het ‘men’ dat ‘de zijnswijze van de alledaagsheid dicteert’:

We genieten en amuseren ons zoals men geniet; we lezen, zien en oordelen [...] zoals men ziet en oordeelt; [...] we vinden aanstootgevend wat men aanstootgevend vindt. [...] Het men kan het zich veroorloven dat ‘men’ zich er voortdurend op beroept. Het kan alles met het grootste gemak verantwoorden, omdat er toch niemand is die voor iets hoeft in te staan (p. 170-171).

Van het ‘men’, de normaliteit, gaat een sufheid, een dorre gedachteloosheid uit. Het is de plaats waar het ordenen van de werkelijkheid kan worden uitbesteed aan de blinde werkzaamheid van het automatisme. Het bepaalt de huishouding van de dingen onder elkaar geeft de blauwdruk voor de welvoeglijke omgang. Het is even onvermijdelijk als bron van het meest geraffineerde geweld: het diffuus, genormaliseerd geweld dat deel is van de dagelijkse orde. *Je hebt me beïnvloed zoals je me nu eenmaal moest beïnvloeden.*

Vanuit dit perspectief gaat Kafka's klacht minstens deels terug op wat Žižek identificeerde als normaal of objectief geweld, geproduceerd door de manier waarop men als subject wordt gepositioneerd in normale vertogen en soepel functionerende systemen. Het gaat om de manier waarop men vanuit die positionering door de ander wordt uitgesproken en onderworpen is aan de als de normaal beschouwde omgang. Het is volgens de Sloveense filosoof de obscene ondergrond van het subjectieve, zichtbare geweld. Volgens hem laten manifeste, ogenschijnlijk zinloze uitbarstingen van geweld zich dan ook deels begrijpen als een opstand tegen de gewelddadigheid van het normale.

Daarmee is ook het uitgangspunt van deze bespreking gegeven: wie iets wil begrijpen van zichtbaar geweld, moet iets willen begrijpen van de normaliteit waaruit ze oprijst en die ze tracht te verstoren. Wanneer de normale gang van zaken uit haar vanzelfsprekendheid wordt ontheven kan men de langueur, de monotone repetitiviteit van het alledaagse doorbreken en zijn vrijheid hernemen. Kafka scheen het te weten en menig hulpverlener zal het bevestigen: het ontdekken van zijn oorsprong – de manier waarop men oorspronkelijk werd gepositioneerd – overstijgt de antiquarische interesse maar heeft een revolutionair potentieel. Het kan de vastgeroeste alledaagsheid dynamiseren, haar opwerpen als vraag, en een eerste stap naar emancipatie en verandering zijn.

Met dit kader trekken we in de volgende bladzijden naar de psychiatrie, niet als concrete plaats, maar als abstracte locus van een menen-te-weten en voorgeschreven omgangsvormen waarin een subject wordt gepositioneerd, of geproduceerd als sub-ject (letterlijk: onderworpen) van de psychiatrie. Welk geweld ligt daar besloten in de normale gang van zaken? Op welke manier scheidt ze zelf, in schuldloze schuld, de voorwaarden voor opstand, crisis, subjectief geweld?

2. Vervreemdend Geweld: Kafka in de Psychiatrie

Gedurende lange tijd werd verwezen naar mensen met een psychiatrische problematiek als gealiënerden, vervreemden. De psychisch getroebleerde mens is bij uitstek een *vervreemde* mens: ingesloten, afgesloten, uitgesloten. Niet in het minst doordat hij als ‘vreemd’ en ‘abnormaal’ verschijnt tegenover de gangbare standaarden van normaliteit. Standaarden die overigens steeds onbarmhartiger worden: de orde van het normale is dermate zindelijk geworden dat zij amper nog iets lijkt te verdragen van het eigenaardige. Het overactieve kind, de rouwende mens, de hypersensitieve werknemer zijn daarvan gekende voorbeelden. Eens gepositioneerd aan gene zijde van wat als normaal wordt beschouwd, volgt vaak de letterlijke expulsie van de vreemde mens uit zijn gemeenschap: hij of zij onttrekt zich aan het zicht of wordt daartoe gedwongen, men vervreemdt van zijn sociale omgeving en wordt ondergebracht in een instituut in de periferie of buiten de stad. Vandaag, meer dan ooit, lijkt dat psychiatrisch instituut echter zelf afhankelijk geworden van vervreemdingsprocessen voor haar dagelijkse functioneren. Het is een plaats geworden waar de mens helaas vaak fysiek, mentaal en sociaal in zijn vreemdheid wordt geaffirmeerd en versterkt.

Het zijn die vervreemdingsprocessen die we in wat volgt beschrijven als onzichtbaar, objectief geweld. Zonder exhaustief te willen zijn bespreken we achtereenvolgens het vervreemdende geweld dat uitgaat van (1) de hyperbolische fenomenalisering van het psychiatrisch subject, (2) de heersende *épistèmè*, de gangbare methode van waarheidsproductie over de geestelijke ontwrichting, en (3) de finaliteit die het psychiatrisch landschap intern reguleert en richting geeft.

“De zieken verzorgen zonder het hospitaal te verzorgen, dat is waanzin [soigner les malades sans soigner l'hôpital, c'est de la folie]”, Jean Oury, grondlegger van de institutionele therapie, heeft er zijn leven lang op gehamerd. In hoeverre signaleert het gedocumenteerde toenemende zichtbare geweld binnen het veld van de hulpverlening een ziek-zijn van het hospitaal? Dat is de manier waarop we de vraag naar geweld in deze uiteenzetting willen benaderen. Of nog: in hoeverre wordt de kwaliteit van de zorg aangetast of onderuitgehaald door een onzichtbare, objectieve gewelddadigheid?

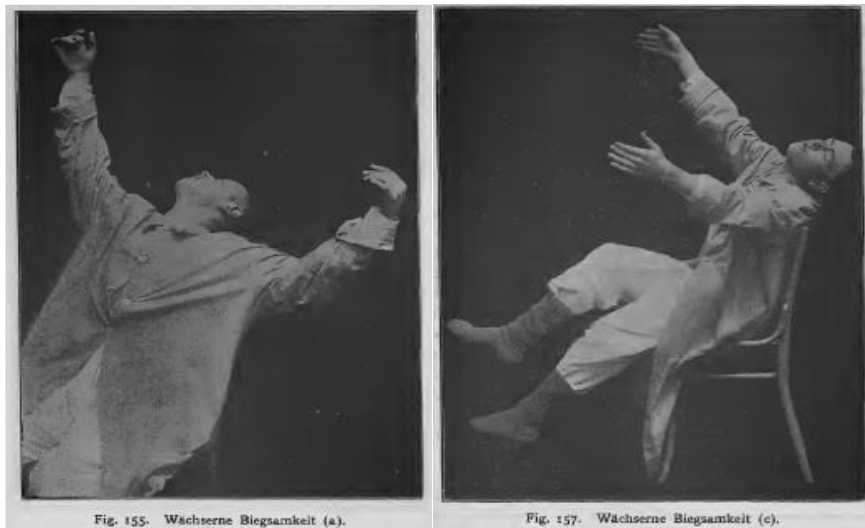
2.1. Hyperbolische Fenomenalisering: De Psychiatrie als Panopticon

“Ik herinner me,” schrijft Kafka, “hoe we ons vaak samen in een kleedhokje uitkleedden. Ik mager, zwak, tenger, jij fors, groot, breed. Al in het hokje voelde ik me een hoopje ellende, en niet alleen in jouw ogen, maar in de ogen van de hele wereld” (pp. 14-15). Hij beschrijft daarmee een oorspronkelijke zijnsgesteldheid: het overgeleverd zijn aan de aliënerende blik van de ander, “de huiverende onthulling” van de eigen objectiviteit in het loutere verschijnen (Sartre, p. 78). In het verlegen bewustzijn van het bekeken worden stagneert even de vrijheid, is de mens overgeleverd aan het objectkarakter waarmee hij *is*. Anderzijds komt met het overgeleverd-zijn ook onvermijdelijk het protest, het verlangen zich te onttrekken aan de objectiverende impuls, de eigen objectiviteit te overstijgen en zijn vrijheid te hernemen. Het is hoe Sartre de hyperdialectiek van de alledaagse sociale omgang beschreef: als een voortdurend overgeleverd-zijn en overstijgen. Het zijn-voor-de-ander motiveert ontvoogding, telkens opnieuw.

Op grond van die analyse kan men verwachten dat binnen een context waarin de objectiverende blik hyperbolische vormen aanneemt, ook die dialectiek op de spits zal

worden gedreven. Laat een deel van het zichtbare geweld binnen de muren van de psychiatrie zich begrijpen vanuit die dynamiek van overgeleverd-zijn en overstijgen? Het lijkt aannemelijk, wetende dat het psychisch ontregelde subject minstens sinds de negentiende eeuw – wanneer het psychiatrische weten zich organiseerde rond het empiristische wetenschapsideaal – in het middelpunt staat van een groteske objectiverende aanschouwelijkheid. Het krankzinnigengesticht van vroeger verwerd langzaam tot een wetenschappelijk observatorium en de psychiatrische verhouding kreeg een panoptische structuur. De patiënt in zijn aperte verschijning werd onophoudelijk geobserveerd, getaxeerd, gecatalogiseerd in de blik van de neutrale observator-psychiater, die over hem of haar een objectief weten produceerde. Het bekeken-worden, een oorspronkelijke dimensie van de menselijke zijngesteldheid, nam er hyperbolische vormen aan. Het lijdende subject werd onophoudelijk verknecht in de neutrale observatie van zijn loutere exterioriteit, nauwkeurig in kaart gebracht door een onpartijdige blik.

Niet toevallig beginnen psychiatrische handboeken rond die periode dankbaar gebruik te maken van het nieuwe medium van de fotografie. Het verstillen van de waanzin in statische beelden sloot naadloos aan bij de objectivistische interesse, en intensifieerde de wetenschappelijke fenomenalisering van het psychiatrisch subject.

Uit: Kraepelin, E. (1899). *Psychiatrie. Ein Lehrbuch für Studierende und Aerzte* (Sechste, Vollständig Umgearbeitete Auflage), Vol. III, pp. 710-711. Leipzig: Ambrosius Bartel.

Die objectiverende observatie was slechts een onderdeel van de strategie waarmee de psychologie ooit haar aanspraak op wetenschappelijkheid trachtte te gronden: door zich te spiegelen aan de exacte wetenschappen. Een spiegeling die het veld sindsdien in een hoogst oncomfortabele spreidstand leek te dwingen. De exact wetenschappelijke objectiviteit articuleerde zich immers in hoofdzaak als de antithese van de grillige, onbetrouwbare subjectiviteit, en het minimaliseren of uitschakelen van subjectieve factoren werd een methodologisch ideaal. De proliferatie van meetapparatuur, het opzetten van gecontroleerde experimenten, de eis van repliceerbaarheid, ze hadden allen tot doel een zo subjectloos mogelijk, neutraal weten te produceren.

Het is een sterk vereenvoudigde historische voorstelling, maar ze volstaat om de contouren te zien verschijnen van een ongerijmdheid in het hart van de psychologie: dat ze slechts wetenschappelijk zijn in de mate waarin ze erin slaagt haar object, het subject, te loochenen. Tot op vandaag slingert het veld zo op een bijna kolderieke manier tussen

de hang naar de totale annihilatie van het subject – met het adagio *wij zijn ons brein* als meest paradigmatische voorbeeld – en een steeds luider wordende roep om een eerherstel van de subjectiviteit. De hyperdialectiek die we daarnet beschreven lijkt zich zo te herhalen op het niveau van de kennisproductie, die onrustig oscilleert tussen twee tegengestelde polen: de radicaal objectiverende opheffing van het subject en het hardnekkige aandringen van de innerlijke leefwereld.

In haar alledaagse functioneren lijkt het psychiatrisch landschap zich naar die paradox te hebben geschikt. Het ontregelde subject wordt door een reeks objectiverende structuren geloodst (de observatie, het diagnostisch proces, het behandelprotocol, liefst evidence-based), wordt doorgespeeld aan steeds weer andere specialisten die allen waken over hun professionele afstandelijkheid. Af en toe, onder strikte tijdruimtelijke voorwaarden, wordt de mens gehoord alvorens terug in zijn kamer of in de leefruimte te verdwijnen. Waar iets van een intieme waarheid verschijnt, zoals Kafka er een schreef, dreigt ze vaak in dovenmansoren te vallen of komt in het beste geval terecht bij mensen in de marge van het therapeutisch weefsel: de receptioniste, de poetsvrouw. Daarmee schijnen de uitgelezen voorwaarden gegeven voor gewelddadige doorbraken, voor een zich tomeloos assumeren als subject tegenover het objectiverende geweld waartoe men zich veroordeeld ziet.

2.2. Objectivering als Verlichamelijking: de ‘Körperhaftigkeit’ van het Lijden

In het voorgaande gingen we bewust voorbij aan de specifieke vorm die de wetenschappelijke objectivering binnen de psychologie en psychiatrie vandaag heeft aangenomen en die we hier kort willen bespreken: de medicalisering. Er is al veel over gezegd, en om de platgetreden paden hier zo goed als mogelijk uit de weg te gaan beperken we ons hier tot de gewelddadige intrapsychische effecten van die nieuwbakken *épistèmè* en de manier waarop ze doordringt tot de meest intieme zelfbeleving.

Het concept medicalisering verwijst zoals bekend naar de tegenwoordig hegemonische strekking waarbij het psychisch lijden wordt teruggebracht tot een medische aandoening, en het psychiatrische subject dus de gedaante aanneemt van een zieke. De psychische ontregeling wordt ingeschreven op het fysieke lichaam [Körper], dat in tegenstelling tot het geleefde lichaam [Leib] volledig vreemd is aan het subject. In de mate waarin de lichamelijke slechts een *Körperhaftigkeit* is, ontsnapt het aan de controle. De loutere lichamelijke is wat wij ondergaan: we lijden aan het lichaam en haar aandoeningen, en zijn onderworpen aan haar blinde, natuurlijke oorzakelijkheid. Nergens is de mens meer opaak voor zichzelf, nergens machtelozer en meer onvrij, dan daar waar hij onderhevig is aan de grillen van zijn loutere lichamelijke.

De aspiratie iets te ontdekken over de lichamelijke dimensie van de psychische verstoring is op zich natuurlijk volstrekt onproblematisch. Waar deze aspiratie overmoedig wordt en zichzelf te buiten gaat door het psychisch lijden te identificeren met haar lichamelijke correlaten is ze echter niet langer verdedigbaar. Het volledige uitbesteden van de geestelijke ontreding aan het lichaam (lees: het brein) werkt verregaande psychische vervreemding in de hand. De geestelijke soevereiniteit, de krachtigheid verdwijnt in de vreemde beslotenheid van het lichamelijke mechanisme. De ontregeling verliest haar subjectieve betekenis en de zieke mens is aangewezen op de ander, de medische autoriteit, om zijn toestand betekenis te verlenen en te remediëren.

Waar het gek-zijn tot een ziek-zijn wordt waarvan de oorzakelijkheid en finaliteit worden uitgeleverd aan de blinde werking van het fysieke lichaam, verdwijnt overigens niet alleen de mogelijkheid tot zelfbepaling maar ook de sociale en contextuele dimensie van de verstoring. De medicalisering impliceert een verregaand individualisme waarin het effect van de ander, van de omgeving, per definitie wordt verdonkeremaand. In het overgeleverd-zijn aan de medische blik is men zo meteen ook overgeleverd aan de zinledigheid waarmee het lichaam doet wat het doet, wars van elke context of verhouding. In de medische blik blijft de lijdende mens, teruggeplooid in de raadselachtige obscuriteit van zijn fysieke gesteldheid, troosteloos achter.

Een psychiatrisch weten dat zich volledig organiseert rond het lichaam loopt het risico enkele wrange effecten te sorteren. Zo is het denkbaar dat het lichaam de scène zal opeisen, en dat de ontregelde mens zich in het formuleren van zijn lijden ternauwernood teruggeworpen ziet op het heersende idioom van het instituut: de taal van het lichaam. Men kan zich verder ook afvragen of de gehekelde toename van het gebruik van dwangmethodes (isolatie, fixatie, gedwongen medicatie, enz...), de beteugeling van het lichaam, zich gedeeltelijk laat verklaren als een grimmige uitwas van diezelfde logica. En als het lijden strandt in het ondraaglijke, in de uitzichtloosheid, wanneer het instrumentarium van de arts is uitgeput en hij capituleert, getuigt zijn laatste antwoord – de euthanasie, de letterlijke vernietiging van het lijdende lijf – niet vooral van de armoedigheid van het denkkader waarbinnen hij zich beweegt? Die drieste laatste suggestie eist de grootst mogelijke terughoudendheid, maar we moeten op zijn minst de vraag durven stellen.

2.3. “Je ne sais plus ce que je suis”: De Hulpverlening en haar Allogene Finaliteit

Een aantal maanden geleden ging het verplegend personeel in het psychiatrisch hospitaal van Rouvray (Frankrijk) in hongerstaking. Gevraagd naar de aanleiding verklaarde een van de verpleegkundigen (intussen een tiental kilo lichter): “Je fais de la maltraitance. Je ne suis plus infirmier, moi. Je ne sais pas ce que je suis. Mais je ne fais pas du soin. [Ik doe aan mishandeling. Ik ben geen verpleger meer. Ik weet niet wie ik ben, maar ik doe niet aan zorg].” Concreet werden meer middelen en personeel geëist. De hoge werkdruk dwong het personeel zich te beperken tot het uitdelen van medicatie, het voeden van patiënten, en het isoleren van weerspannige subjecten. De ‘zorg’ was verworpen tot het voorzien in de basisbehoeften en crisismanagement.

De vervreemding blijft dus niet beperkt tot de hulpvrager, maar treft evengoed de hulpverlener, die zich vaak tot zijn eigen afschuw tot geweld gedwongen ziet. Wat maakt dat het zorglandschap vervreemdt van haar oorspronkelijke doelstelling, en verglijdt naar een bijtijds gewelddadig milieu? Onder invloed van welke vreemde macht taant de bezorgdheid om de zorg? De stakeholders gaven op hun spandoeken zelf de richting aan van het antwoord: *Non à l'hôpital entreprise*. De opmars van de commerciële logica, die steeds meer activiteit vraagt met steeds minder middelen, lijkt het einde aan te kondigen van de humane geestelijke gezondheidszorg. De hulpverlening lijkt zich steeds meer te organiseren rond economische principes, en is zo onderworpen aan een finaliteit die haar volstrekt vreemd is.

Je ne sais plus ce que je suis, het zou uit de mond kunnen komen van de fabrieksarbeider waarvoor Marx het ooit opnam, de mens die als loutere schakel in een strak opgedeeld productieproces geen flauw benul meer heeft wat hij daar doet. Het leger actoren en

specialismen waarover het behandeltraject is gespreid volgt het model van de gerationaliseerde arbeidsdeling: ieder neemt een klein deeltje van het proces op zich, maar niemand lijkt de eindverantwoordelijkheid te dragen. In de blinde werking van dit economisch principe worden hulpverlener en zorgvrager van elkaar vervreemd, en de mogelijkheid een gedegen therapeutische relatie op te bouwen – aantoonbaar een van de belangrijkste ingrediënten van de hulpverlening – is bij voorbaat gesaboteerd. De psychische desintegratie vindt zijn evenbeeld in de versnipperde organisatie van het zorgbedrijf. Ook de hulpverlener houdt zich steeds moeilijker staande in het gefragmenteerde en vervreemdend zorglandschap, de burn-out is schering en inslag.

Ook de strakke temporaliteit van de economische efficiëntie staat haaks op het grillige, onvoorspelbare verloop van de psychische verstoring. Men zoekt steeds vaker zijn heil in kortdurende behandelingen, of organiseert het zorgtraject rond geïjkte, en in de tijd beperkte procedures. De zorg is ongeduldig, verdraagt weinig uitstel en vertraging. Hoe geolieder echter de machine, hoe groter de kans dat subject tussen de raderen verdwijnt. In de asymmetrie tussen de spontane temporaliteit van de psychische ontwrichting en het kunstmatige tempo van het behandelprotocol worden mensen al snel opgegeven als *onbehandelbaar* en *uitgetherapeutiseerd*. De asielfunctie die het psychiatrisch hospitaal kan hebben, het gedurig onthaal van de lijdende mens, komt door de voortschrijdende nadruk op efficiëntie in het gedrang.

We lijken in langzaam weg te drijven van het verzorgen, het horen van de lijdende mens, of het proberen verhogen van diens levenskwaliteit. Termen zoals ‘reactivatie’ vieren hoogtij en verraden de utilitaristische obsessie waaraan het psychiatrisch landschap onderhevig is: mensen moeten zo snel mogelijk weer worden hersteld in hun productiviteit. Het symptoom is daarbij niet meer dan een storend defect dat zo snel mogelijk moet worden verholpen of onderdrukt. De betekenis van wat zich aandient in het psychiatrisch hospitaal, dat waaronder de mens te lijden heeft en hoe hij dat probeert te bemeesteren, worden steeds moeilijker gehoord.

3. Tot Slot: *Every Story Needs a Hero*

*Ik kan niet geloven dat ik bijzonder onhandelbaar was,
ik kan niet geloven dat jullie niet met een aardig woord,
een zachte hand, een vriendelijke blik alles van mij gedaan hadden gekregen.*

(Kafka, Brief aan Vader, p. 11)

We hopen met Kafka te kunnen zeggen “dat iets van waarheid is bereikt”, maar niet zonder scrupule. De poging iets te zeggen over de structurele of systematische gewelddadigheid waarrond het psychiatrisch veld zich organiseert vroeg een graad van abstractie waarin onvermijdelijk een deel van de werkelijkheid achterbleef. We hebben het niet kunnen hebben over wat zich in de naden van het alledaagsheid afspeelt: over stille en uitgesproken opstand, over het creatieve weerwerk, over hen die geëngageerd stroomopwaarts zwemmen. Het is een analyse geworden met een grove korrel, een panoramische schets waarop niets zichtbaar is van wat krioelt onder de keien en in de nissen.

Het uiteindelijke silhouet is echter haarscherp: de psychiatrie is er belabberd aan toe. Het onzichtbare, dagelijkse geweld, het ‘men’ dat door de gangen spookt en dat we hier hebben benaderd vanuit haar vervreemdende effecten, werkt de zorg voor de lijdende mens tegen. Meer nog, het is een bron van verdere ontwrichting: de mens die inkrimpt tot een loutere exterioriteit, in zijn lijden wordt uitgeleverd aan het lichaam, overgeleverd aan medische expertise, getaxeerd wordt op zijn nut, gejaagd wordt doorgespeeld. Het is

bijna ondenkbaar dat zich in zo'n obscene ondergrond niet de kiemen zouden ophouden voor zichtbaar geweld: schijnbaar irrationele uitbarstingen aan de kant van de zorgvrager, dwang en straf aan de kant van de hulpverlener. Geweld dat symptomatisch is voor de ziekten van het hospitaal en het epistemische en socio-economische kader waarbinnen ze vorm krijgt.

“Is men eenmaal met zijn schip hier verzeild geraakt, welaan dan! Nu stevig de tanden op elkaar! De ogen open! De hand vast aan het roer!” (p. 32). Het was een van de leuzen waarmee Nietzsche de eens bewust geworden mens ervan wou behoeden zich opnieuw over te geven aan de sluimer. De krachten waaraan de humane psychiatrische zorg ten onder gaan lijken de enkeling zover te buiten te gaan dat hij er welhaast moedeloos van zou worden. Zij het misschien niet terecht, dan toch wel begrijpelijk. Maar op die enkeling rust wel alle hoop, wil men niet verzwelgen in het ressentiment en de oneindige klacht.

Ieder beschikt over revolutionair potentieel, niet alleen zou het de basispremissie moeten zijn van elk therapeutisch proces, ook de zorgverlener moet het willen geloven. Enkel vanuit die gezindheid kan hij zich beladen met de onmogelijke taak waaraan de goed geordende psychiatrie steeds meer verzaakt: de geduldige zorg voor de getroebleerde mens. We mogen aannemen dat men met dit verlangen het veld binnenwandelt; het komt erop aan zich er niet van te laten vervreemden. Vandaag, meer dan ooit, lijkt de volgehouden zorg afhankelijk van het volgehouden verzet tegen genormaliseerd, structureel geweld. Een verzet dat ingaat tegen de vervreemding, en van de psychiatrie een plek van ontmoeting wil maken, eerder dan van normalisering en disciplineren.

Er zijn meer middelen nodig, meer personeel. Maar het aandachtig zijn voor de manier waarop men er is voor de lijdende mens is niet aan die voorwaarden gebonden. Die aanwezigheid heeft een zekere kwaliteit, die niet blind maar wel zo onverschillig mogelijk blijft tegenover het 'men' waarvan de vervreemdende werking de therapeutische relatie onophoudelijk bedreigt. De ontregelde mens is niet transparant, zijn gemoed niet te vangen in een protocol, zijn toestand verre van gebaat bij de strakke ritmiek die van de hulpverlening wordt afgedwongen. Waar plaats is voor de mens, is plaats voor zijn opaciteit, zijn tempo, voor het toeval, voor het plotse verschijnen van iets-anders. Een ruimte die daar geen recht aan kan doen is ontmenselijk. Men kan er weinig heil van verwachten. De hulpverlener die de kwaliteit van zijn aanwezigheid verzorgt, ruimte laat voor het onvoorspelbare, de tijd maakt om de tijd te nemen, met de hete adem van de bedroevende *normale gang der zaken* in zijn nek: die verzorgt de mens, het hospitaal. Dat is de held van de dag, die we hier, *à la limite* nog willen huldigen.

(Inspiratie)bronnen

Heidegger, M., *Zijn en Tijd*

Zizek, S. *Geweld*

Foucault

Merleau-Ponty

Sartre

Kraepelin

Oury

Nietzsche

Kafka

